

uno cubitu distent ab altero. Nullus tonsuram vel A barbirasium faciat absque decani imperio. In habitu monastico præter cæteros nullum novum decorem inveniet. Nemo vadens alicubi dimittat codicem negligenter. Nullus aliquid in commendationem accipiat sine jussione. Quando farinam conspergunt aqua, vel panem faciunt, psalmos decantent. Nullus ad divinum servitium loqui præsumat. Cum frater ad exitum propinquaverit, omnis congregatio ante eum psalmos decantet; illoque sepulto, post vesperum septem psalmos cum litanis omni corpore in terram prostrati decantent. Nullus sallat [psallat], nisi jussus. Si aliquid perdiderit, postquam veniam petierit, id quod amisit de vestiario accipiat. Qui aliquid invenerit per tres dies ante dormitorium

suspendat. Nullus lutum in domo faciat. Omnes monachi in monasterio habitantes litteram discant.

Canones pœnitentiales.

Detractor separetur a conventu fratrum, et septem dies in pane et aqua pœniteat. Iracundus et furiosus, nisi emendaverit, ponatur in ultimo. Falsus testis triginta et novem verbera accipiens ponatur in ultimo, et sic de omni ordine deponatur. Si quis dum falsum iudicium proferens personam acceperit, degradetur de solio suo. Injuste judicans, juste condemnatur. Ministri altaris post expletam missam, antequam egrediantur de secretario, lavent manus suas. Fur triginta et novem verbera accipiens, cinere et cilicio operiatur, et panem et aquam comedat.

PETRI DIACONI EPISTOLÆ TRES.

(MARTENE, *Ampl. Coll.*, I, 760, ex ms. Casin.)

I. *Ad Richizam Romanorum imperatricem. — Consolatoria de morte Lotharii imperatoris et Henrici ducis Bavarix ejus generi. (Anno 1139.)*

Domine RICHIZÆ a Deo protectæ Romanorum imperatrici, PETRUS DIACONUS, post præsentis vitæ metas æterni regni calculum.

Multoties, imperatrix invicta, impetum cœpi consolandi vestram eminentiam, multoties continui. Uq̄id protinus facerem, plurima invitabant, præcipue autem domini nostri imperatoris Lotharii defuncti fidelitas, tum vestræ augustalis clementiæ in nos indignos dilectio, ut lacrymas vestras etsi ex toto sopire non potuissem, interim certe vel abstersissem: ut retardarem autem, sciebam dolori tuo, dum recens sæviret, præpropere occurrendum non esse, ne illum ipsa eadem solatia potius irritarent, exaggerarent, accenderent: nam sæpe videmus in ipsis quoque morbis immaturam medicinam esse perniciosissimam. Expectabam itaque dum ipsemet dolor vires suas deponeret, ut mora mitigatus tangi se quodammodo, attractarique ad remedia sustinenda permitteret. Ante tamen quam cum eo congregiar, adero illi, et aliqua tui quibus excitetur in memoriam reducam, et quæ jam quasi obducta videntur rescindam et proferam, optimo videlicet ac solemnique genere consolandi. Hi itaque fleant gemantque diutius, quorum delicatissimas mentes enervavit longa felicitas, effeminavit luxuria, qui spem suam omnino fixerunt in sæculo; qui, quæ sint bona illa perennia, vel ignorant ex toto, vel si sciunt, oblectamentis sopiti mundialibus negligunt. At quorum fere omnes sani per diversas curas transierunt, quorum, juxta Apostolum, conversatio in cœlis est, qui et vanitates sæculi, ut cœli gaudia, prudenti ac discreto corde perpendunt, gravissima quoque quælibet immobili constantia perferunt. Quid pergam referre? numerata quot ca-

B lamitatibus, quot infortunis ab infantia ipsa jactata sis, cum in eisdem fero, ut sic dicam, innata fueris. Felicis memoriæ dominus noster imperator Lotharius, qui te sibi in conjugem elegerat, ad imperiale fastigium promoverat, in quam solam cuncta negotia Romani imperii commiserat, post multas quas cum ipso pertulisti angustias, post orbem Romanum, ut ita dixerim, cum eo peragratum, cum in dies ad imperiale domicilium cum eo accelerares regressum; hæu! pro dolor, multorum socio- rum dolore gravissimo extulisti. Transen tot pericula, tot metus, quos sine interstitio incensantes in te cum tanto cæsare pertulisti: modo, modo, cum nondum priores luctus integre composueris, lugenti adhuc tibi luctus adjunctus est, et cum quasi solatium tot ærumnarum, quod videlicet solum residuum erat in vivente genero vestro HENRICO duce Bavarix te habere putares, subito nec opinanti vobis mors ejus immatura (99) relata est: gravissimum plane est omnibus quæ vobis post decessum domini nostri imperatoris Lotharii obtigerunt, recens vulnus; nec autem summam rupit, sed pectus, fateor, et viscera ipsa divisit: nec ex intacto corpore tuo hic sanguis effluxit per ipsas cicatrices percussus, sed quemadmodum tirones leviter sauciati, tamen vociferantur, ut veterani quamvis confossi patienter ac sine gemitu curari se patiuntur: non enim, clementissima domina, ita lugendi sunt quique fideles, ait Apostolus, sicut et cæteri qui spem non habent: *Si enim credimus quod Jesus mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum adducet cum eo.* Ergo, clementissima domina, ut consolationem accipiatis, hortamur; ista enim mors, quid est aliud, nisi relictio corporis, depositio sarcinæ gravis? Nata es, o imperatrix, moritura es; quo ibis ut non moriaris? Quid facis, ut non moriaris? Ut Dominus Deus tuus consolaretur te, propria voluntate mori

(99) Anno 1139. Quidelenburgi repentino morbo correptus, xiii Kalendas Octobris occubuit, præbito, ut plerique scribunt, veneno.

dignatus est. Quando vides Christum pro te mortuum, tu mori dedignaris? Ergo moritura es, velis, nolis. Quo evades? quo effugies ut non moriaris? Hodie sit, cras sit, futurum est, dubium non est, credendum est. Quid ergo agis, times, fugis! futurum est. Ergo, mi piissima domina, lamentationes et ululatus ac si muliebres tumultus a te viriliter amove; quando enim dolor iste vester durior est, tanto major vobis virtus advocanda est, et veluti cum noto hoste et sæpe jam victo acrius congregendum; fortem ac sapientem nec secunda evehunt, nec adversa demittunt; facile illa fert qui semper expectat; illi sunt gravia quæ sunt repentina; qui letis rebus non se inflavit, nec mutatis contraxit, adversus utrumque statum invictam animam tenet jam exploratæ firmitatis. In ipsa namque felicitate quid contra infelicitatem posset, expertus est: infinito quidem dolore, cum aliquem ex carissimis amiseris affici, inepta indulgentia est; nullo autem inhumana duritia; nam et non sentire dolorem, non est hominis, et non ferre, non est virtutis. Optimum inter utrumque temperamentum est, et sentire desiderium, et reprimere; præsertim cum nec excellentiæ vestræ conveniat immensum tristari: maximum solatium est cogitare, id vobis accidisse quod omnes ante passi sunt, omnesque passuri. Gaude itaque habuisse te virum Romanum imperatorem: cogita jucundissimum esse quod habuisti, humanum quod amisisti: quod talem habuisti, in summis bonis pone; non est cogitandum vobis quam diutius habere illum potueris, sed quandiu habueris: non in eo mors vestram satiætatem, sed suam sequi voluit legem. Siet tantum animus in procinctu; mors alium alio tempore comprehendet, neminem interibit, nullum certe excipiet. Quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur; sed animus sapientis quod necesse est nunquam timeat, quod incertum semper exspectet.

II. *Ad eandem.* — *Ejusdem argumenti.* (Anno eod.)

Dominæ suæ excellentissimæ atque piissimæ Richizæ a Deo protectæ, magnæ ac pacificæ Romanorum imperatrici Augustæ PETRUS, vestri imperii servus, post præsentis regni potentiam æternam felicitatem.

Licet nervus incisus doceat, et spiritus tristis ossa conterat, non tamen adeo lugendus est dominus noster imperator Lotharius sicut et hi, sicut dicit Apostolus, qui spem non habent. Ad suum perrexit, in quo summum bonum est, in quo omnis bonitas, omnis justitia, omnis pietas, omnisque sanctitas est. Ad illum perrexit qui sua præcepta servantibus clamare non cessat, Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis; et ego vos requiescere faciam. Elias festinans rogabat ut acciperetur a se anima sua.

Et post multa:

Dolendumne est igitur in decessu? Minime, quid enim absurdius, quam ut id quod scias omnibus esse præscriptum, quasi speciale deploras? Hoc est animum supra conditionem extollere, legem non recipere communem, consortium recusare, mente carnis

A inflari, et carnis ipsius nescire mensuram. Quid absurdius quam nescire qui sis, affectare quod non sis? aut quid imprudentius, quod futurum scias, id cum acciderit ferre non posse? Natura ipsa nos revocat, et hujusemodi mœroribus quadam sui collatione subducit. Quis enim tam gravis luctus, aut tam acer inest dolor, in quo non interdum relaxetur animus? Habet hoc natura, ut quamvis homines in tristibus rebus sint, tamen si modo homines sunt, a mœrore mentem paulisper abducant. Fuisse etiam feruntur quidam populi, qui ortus hominum lugerent, obitusque celebrarent, nec imprudenter: eos enim qui in hoc vitæ sæculum venissent, inœrendos putabant; eos vero qui ex istius mundi procellis et fluctibus emersissent, non injusto gaudio prosequendos arbitrabantur. Mors æqualis est omnibus hominibus; indiscreta divitiibus. Hanc quotidie præ oculis tantus Cæsar habebat, qui, sicut vidimus et experti sumus, dum in ejus versaremur obsequiis, sub imperiali chlamyde alterius militiæ tirocinium ostendebat. Prius enim in lucis crepusculo missam pro defunctis audiebat, dehinc pro exercitu, postremo missam diei, denum cibum potumque viduis, pupillis ac cæteris pauperibus large distribuens, quæstiones et oppressiones ecclesiarum relevabat, et in ultimo in cura imperii insudabat. Quandiu enim Casini remoratus est, omnibus noctibus ita claustrum et omnes officinas monasterii, ac si abbas vel quilibet decanus circuibat, scire cupiens, qualiter unusquisque sub B. Benedicti magisterio viverent. Factoque mane, per omnes monasterii ecclesias causa orationis discalceatis pedibus incedebat. Licet autem hoc ageret, nunquam a consortio archiepiscoporum, episcoporum, abbatum, clericorum, vel monachorum sequestrabatur, ut impleteretur in eo quod legitur: Et cum sapientibus ac religiosis sermocinatio ejus. Quis autem ejus gravitatem non mirretur, cum ad sedandas dissensiones fratrum, quæ pro electione abbatis ortæ fuerant, ad capitulum veniens, ab hora prima diei usque in vespertum, non cibo, non potui indulgens, exinde non egrediebatur? Quo autem affectu, quoque amore Casinensem dilexit ecclesiam, ostendit, cum dixit prius se sinere omnia privilegia et concessiones ecclesiarum convelli, quam aliquid de dignitatibus et privilegiis Casinensis Ecclesiæ minui: et prius sineret electionem omnium episcoporum, archiepiscoporum et abbatum qui sunt in toto orbe Romano tollere, quam solummodo Casinensis abbatis. Dicebat enim, Abbas si ex consensu monachorum electus non fuerit, abbas non est, et quicumque electionem monachis tollit, omnia monasterii jura convellit. Et cum hæc omnia ageret erat tamen cæcorum baculus, esurientium cibus, spes miserorum, solamen lugentium; et ita singulis virtutibus eminebat, quasi cæteras non haberet. Sacerdotes honorabat ut dominos, clericos ut patres, pauperes ut filios, viduas ut matres, creber monitionibus, pervigil in vigiliis, lacrymas Deo non hominibus offerebat. Voluntur per ora lacrymæ et ab-

firmato animo non queo dolorem dissimulare quem patior. Postquam enim nostram parvitatem discipulum Bertulii caucellari effecerat, postquam logothetæ, exceptoris et auditoris officio remuneraverat, postquam sessionem ad pedes suos indulserat, postquam a secretis effecerat, postquam de his quæ ad vitam æternam attinent, satis instruxerat, te præsentem et cunctis imperii aulicis adstantibus, manum meam apprehendens et Guibaldo commendans abbati, dixit ad eum: Si qua meæ dilectionis, si qua mei amoris in vestro corde vestigia sunt, in isto ostende, eumque pro nostro amore loco charissimi et unici filii habe. Hæc cum dixisset imperator augustus Cæsarque Romanus, et pater patriæ nominatus, ut clericos discordantes in pace reconciliaret, una cum vestra excellentia dum studeret, corpus et animam cælo reddidit. Confortare igitur, strenuissima, et juxta illud Salomonis præceptum, Accipe consolationem propter tristitiam. Sed fortasse dicis: Quomodo possum accipere consolationem, cum eum quem diligebam amisit? Nonne hæc nobis cum ipso mundo elementisque communia sunt, quia ad tempus creata in perpetuum tenere non possumus? Non amisit virum quæ exhibet castitatem: non est viduata conjugio, quæ non mutavit nomen mariti. Recole quid David fecerit: is enim cum amisisset filium, surrexit, comedit, bibit, et dixit: Ego vado ad eum, ille vero amplius non revertetur ad me. Hæc igitur, excellentissima domina, advertens, ita vos ab imminente tristitia temperate, ita studete, quatenus Deum ut decet felici cernere possitis intuitu. Salvationis etiam et consolationis et orationis obsequium vobis congregatio Casinensis dirigit, puerumque M nonem filium domini Ptolomei, qui penes vos est, vobis commendantes, rogant ut illum loco filii habeatis.

III. *Ad Conradum imperatorem II — Congratulatur ei de sua in imperatorem electione, hortaturque ut strenue et christiane Romanum regat imperium, atque Casinense monasterium protegat.* (Anno eod.)

CONRADO excellentissimo imperatori et Romani imperii strenuissimo propagatori PETRUS DIACONUS clypeo Domini jugiter protegi, atque ejus victrici dextera de spiritualibus ac corporalibus hostibus perpetuo triumphare.

Benedictio et claritas et sapientia et gratiarum actio sit in sæcula omnipotenti Deo nostro, qui per vos et in vobis antiqua nobis suscitavit miracula, et de recenti vestra electione vetera Romano imperio renovat gaudia: non enim Annibalis interitus, aut Gothorum interitio, vel Lucii Cætilinæ cædes, vel Attilæ ac Totilæ interitus sic nos delectat, quomodo magnificam vestram audisse electionem, et in vestris successibus divinam jugiter prædicare potentiam. Per vos quippe æternæ urbis decus honorque ad solis ortum usque protenditur, dilatatur, ac in rebelles sibi nationes infidelitate depulsa accipit principatum. Per vos Romani imperii dignitas reparatur, sublimatur, et in antiquum consuetum Pompeii, Scipionis, Julii, Octaviani atque

A Trajani dominationis vix attollitur statum. Lætetur itaque in vestra electione omnis penitus christianitas, oriens et occidens gaudeat, meridies cum septentrione resultet, æterna urbs cunctorum post Deum terrestrium domina fastos ac solennes dies concelebrat et in Domini nostri Jesu Christi laudibus det vota, pronat cantica, et consonis lætitiæ vocibus antiquam renovet harmoniam, dicens: *Cantemus Domino, gloriose enim glorificatus est.* Vere namque in vobis honorificatur Deus, qui talem elegit, qui unus persequatur mille et transmoveat dena millia. Ecce per quadruos orbis Romani fines vestra opera, vestri labores, vestra certamina insignia referuntur, omnis pene lingua de vestri imperii gloria loquitur. Facti siquidem estis, ut ait B Apostolus, spectaculum mundo et angelis et hominibus, facti estis propugnatores Domini, Romani imperii gloria, augmentum, decus, et mirabile diadema, defensio sedis apostolicæ, solamen tritium, refocillatio pauperum. Recepit tandem proprium filium Dei miseratione Romana civitas, et ex antiqua cæsarum prosapia gaudet se retinere imperatorem. Vos tamen quos ad tantum imperium divina elegit majestas, oportet et decet, ut quanto magis ab illo super cæteros mortales elevati estis, tanto magis illi in omni humilitate subditi sitis. Quos enim temporaliter dedit imperare, si ejus misericordiam, ejus potentiam omnes actus vestros ascripserit, dabit perpetuo triumphare: pacis itaque bonum, imperator invictæ, ante omnia et super omnia custodite, nullus in vestro pectore livor, nulla subrepat invidia. Subjectum vero vobis Romanum imperium juste misericorditerque tractate, ut Romana ecclesia maxime, per quam accepistis Romani imperii sedem, sentiant se et sentientes gaudeant talem ac tantum augustum meruisse, atque in Deum timentis ditionem venisse. Nunquam tantum vobis opes alienius placeant, ut non semper in vestro pectore justitia præponderet, ut justitia locum æquitatis perdat: quid namque prodest Romani imperii gubernacula suscepisse, si non cunctos mortales studetis in misericordia, in justitia, in omni denique bonitate præcellere; animi enim probitas, non solum vobis, sed etiam subsequentibus debet esse forma, exemplum virtutis. Ita autem facientes omnipotentis Dei gratiam semper cooperatricem habebitis, cujus adinivuliculis et inimicos omnes subjugabitis, et tam de præsentem, quam et de futura pace gaudebitis. Casinensem vero Ecclesiam sciatis quotidie pro vestri imperii statu omnipotenti Domino supplicare, ut cœpta per vos misericordiam suam opera ad condignum finem perducant, et ut vos ab omnibus malis protegat, et defendat, atque pro tanto labore æternæ municipatum vite vobis in futuro concedat. Rogamus autem generositatis vestræ celsitudinem, triumphator præcellere, ut Casinensem Ecclesiam, omnium cœnobiorum matrem protegatis; ea enim prædecessorum vestrorum quondam defensiva præsidii, ditata opibus exstitisse cognoscitur. Vos

ergo quemadmodum pro sapientiæ vestræ nobilitate, A potentia, prudentia, in omnibus quæ sæculi sunt, et probis, quod magis egregium est, moribus æquiparare probamini, ita etiam in Casinensis cœnobii exaltatione æquiparare conamini. Facite vobis in terris beatum Benedictum debitorem, ut ei quæque contuleritis, centuplicata in cœlis recipere mereamini. Ad hoc enim cœlestis Providentia quæ omnia moderatur et a sæculo universa disponit, hoc præsertim tempore quando peccatis nostris exigentibus

defecit sanitas, et diminutæ sunt veritates a filiis hominum, tantæ strenuitatis ac prudentiæ virum in Romana republica elegit, ut Ecclesias exaltare debeatis. Deus autem et Dominus noster, qui dona suæ pietatis gratis largitur petentibus, dextera fortitudinis suæ vos protegat et benedicat, et utriusque substantiæ hostibus separatis, cum palma certaminis ad se revertentibus, cœlestis vitæ vobis januas aperiat, secumque perpetuo jucundare de cœlestibus bonis concedat.

RHYTHMUS PETRI DIACONI DE NOVISSIMIS DIEBUS (100.)

(D. Luigi Tosti *Storia della Badia di Monte Cassino*, t. II, p. 119, ex codice ms. 361.)

Anno Christi passione
Finito millesimo,
Satanas Averni princeps
Solvetur a vinculis,
Quem ligavit Jesus Christus,
Resurgens a mortuis

Jam non fides inter fratres,
Neque inter conjuges;
Neque servi servant fidem,
Neque nati Patribus:
Terrea divina namque
Miscēbuntur omnia.

Hæc discipuli magistris,
Monachi abbatibus,
Tricerberus vero canis
Obtinebit omnia.
Exabbates non abbates
Erunt his temporibus.

Parvipendent cuncta bona,
Mala semper facient:
Dei linquent disciplinam,
Sensum habent reprobum,
Somnolenti, et superbi,
Diri, et terribiles.

Bona dicunt, mala agunt;
Oves cunctas devorant;
Devorabunt, laniabunt
Oves sibi creditas;
Voratores, et edaces
Erunt, ut Antonius.

Desides, et pigri valde
Opus ad deificum.
Disquirent vero thesaurum
Occultatum hominum.
Præsules habebunt regna,
Sacra dabunt Symoni.

Sævit ferrum, ira, dolus,
Furta sacrilegia:
Clericorum vero jura
Erunt epycurea,
Linquebunt divina jura,
Obtinebunt cynica.

Fœminas diligunt omnes,
Fœminas præjudicant;
Passim currunt, passim quærunt
Huc illucque fœminas.
Ignoravi, et nescivi
Corpus tuum, mulier.

Deum linquunt, Deum pellunt,
Ut te solam habeant.
Æpulas diligent magnas,
Vina pura ambiunt.
Fores observare jubent,
Pauper ne ut veniat.

Cæsares vero salutant,
Pauperes despiciunt:
Prævident, procurant namque
Aurum et pecuniam;
Proditores accusabunt,
Proditores diligent.

Repræhendent, repræhendent
Hoc quod agunt omnibus:
Deum vendunt, Deum produnt,
Ut honorem habeant:
Aurum ligat, aurum solvit,
Datque sacros ordines.

Exercere prava sciunt:
Bona numquam faciunt.
Malorum origo horum
Papa est heroneus,
Callidus valde perversus
Ultra omnes homines.

Exutus, alienatus
Bonis a cœlestibus,
Lucra quærunt vero sua
In divinis ovibus,
Antychristi qui præcursor
Fuit a principio.

Mœchatorum, et latronum
Erunt jura omnium.
Seductores, et fallaces
Pravi namque pessimi;
Jura quærunt, jura agunt
Ut confundant homines.

Vilis et despectus erit
Tunc, qui Deo serviet,
Antiviam Christo namque
Hi parabunt homines,
Apparebit tunc nefandus
Filius diaboli.

Vociferans atque clamans
Suis auditoribus:
Principes, et reges terræ,
Consules, et divites,
Comites, et dictatores,
Præsides, et judices;

Magistratus, et tribuni
Cæsares, et divites,
Equites, fortes, et servi,
Præsules et clerici,
Cinnamomi, et anomi,
Vini atque olei;

Purpuræ, serici, cocci,
Vasa cuncta eboris:
Omnia ista si vultis,
Christum abnegabitis:
Ego sum feci qui cœlum,
Qui terram constitui;

Verbo qui cuncta creavi,
Hominem qui condidi:
Adorate me, si mundum
Vultis, si diligitis
Ego Deus, ego magnus,
Ego vester Dominus:

Ego Agnus, ego Leo,
Vita, decus, gratia,
Ego Verbun, ego salus,
Splendor sapientiæ.
Ego Deus, ego magni
Filius Omnipotens.

Reparetur, renovetur
Templum magni Domini;
Observate Hæbreorum
Jura antiquissima,
Jura Dei, jura magni
Quæ mandavit Moisi.

Christe Deus, qui tu mundam
Restaurasti perditum,
Qui de altis descendisti
Utero in Virginis,
Eruc, Deus tu, Petrum,
Pater clementissime.

Protege, libera Petrum
Ab Averni principe,
Quem laxatum, quem solutum
Johannes perdocuit.
Solutus vero est ille
Pem quem homo eccidit. ec.

(100) Con questi versi il monaco acutamente ritrae le tristizie del suo tempo, ed a quanto pare, potrebbe conghieturarsi, questi versi essere stati scritti men-

tre la Chiesa ero tribolata dallo scisma di Anacleto, e forse dopo la riconciliazione de' monaci scismatici, tra i quali Pietro, con papa Innocenzo.

**PTOLEMEI ET GREGORII PETRI PATRUORUM
EPISTOLÆ AD IPSUM.**

(Exstant inter Prolegomena ad Chronicon Casinense, supra, col. 466.)